

A vpravo vidíte intarzovanou komodu...

Formální a obsahová analýza sylabů Národního památkového ústavu

Jakub JAREŠ; Veronika VEČEŘOVÁ

ABSTRAKT: Studie nabízí analýzu průvodcovských textů (sybilů) Národního památkového ústavu. Výzkumný tým pracovníků NPÚ a Pedagogické fakulty UK analyzoval 87 textů ze 48 památkových objektů po formální a obsahové stránce. Analýza ukázala, že téměř dvě třetiny textů vykazují závažnější slabiny, jako jsou absence hlavního tématu, vysoká popisnost či chybějící gradace. Studie zároveň zaznamenává pozitivní změny, které se začínají na objektech odehrávat.

KLÍČOVÁ SLOVA: syllabus; průvodcovský text; Národní památkový ústav; prohlídka; interpretace; vzdělávání; analýza

And on the right, you see an inlaid chest of drawers... A formal and content analysis of the syllabi of the National Heritage Institute

ABSTRACT: The study offers an analysis of guide texts (syllabi) of the National Heritage Institute. A research team of NHI staff and the Faculty of Education of Charles University analyzed 87 texts from 48 heritage properties in terms of their form and content. The analysis showed that almost two thirds of the texts show serious weaknesses, such as an absence of main topic, excessive descriptiveness, or lack of gradation. The study also noted positive changes starting to take place during heritage properties visitor tours.

KEYWORDS: syllabus; guide text; National Heritage Institute; tour; interpretation; education; analysis

Předložená studie reflektuje stav průvodcovských textů (sybilů) používaných v současnosti v památkových objektech Národního památkového ústavu. Jejím hlavním cílem není upozornit na konkrétní příklady dobré či špatné praxe, ale spíše postihnout základní charakteristiky a principy, které vykazují sylaby a díky nim i prohlídky napříč objekty NPÚ. Studie je jedním z výstupů projektu NAKI II: *Prezentace a interpretace historického prostředí jako nedílná součást kulturní výchovy a vzdělávání v čase nových médií a tzv. tekuté modernity*, který společně realizují Národní památkový ústav a Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. Ten se v rámci přípravy návrhu změn památkové prezentace a edukace zabýval také současným stavem průvodcovských textů na památkových objektech. Pokud tedy v této studii z odstupu analyzujeme současný stav sylabů, je třeba zároveň dodat, že v jiných rolích a jiných formátech se spolu s kastelány a průvodci snažíme námi mnohdy kritizovanou praxi měnit. Díky tomu sami zjišťujeme, jak je změna náročná a že k ní mnohdy nestačí jen napsat nový syllabus. Doufáme proto, že tato studie bude pochopena tak, jak ji sami zamýšlíme: ja-

ko jeden z příspěvků k postupné proměně prohlídkové praxe, která se již odehrává.

Pramenný korpus a metoda práce

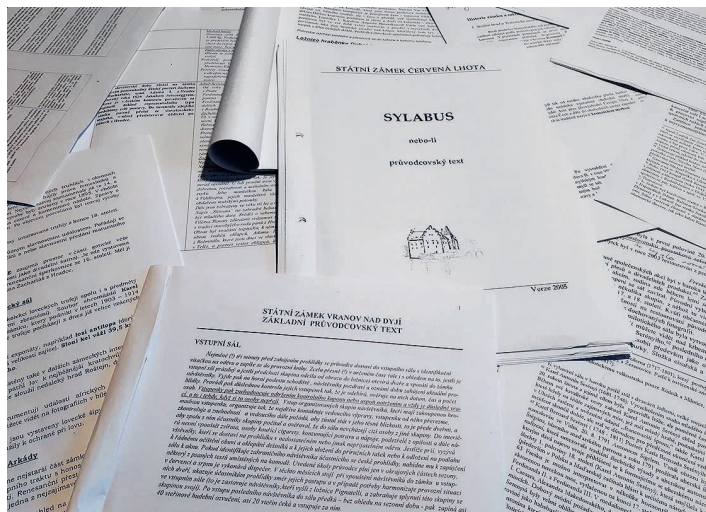
Základní korpus pramenů, na nichž byl náš výzkum založen, představují průvodcovské texty z celkem 48 objektů ve správě Národního památkového ústavu. Tyto objekty se nacházejí na území celé České republiky a při tvorbě korpusu byl kladen důraz na zohlednění různé velikosti a návštěvnosti objektů i na jejich typologickou rozmanitost (jedná se o zámky, hrady, kláštery i památky specifického charakteru). Většina objektů ve správě NPÚ nabízí svým návštěvníkům možnost prohlídky dvou či více okruhů. K této skutečnosti bylo přihlédnuto a pro účely výzkumu byly do základního korpusu zahrnuty texty celkem 87 prohlídkových tras z výše zmíněných 48 památek ve správě NPÚ. Většina sylabů byla získána týmem NAKI II za účelem výzkumu přímo od kastelánů jednotlivých objektů, případně na základě spolupráce s územními památkovými správami NPÚ.

V rámci výzkumu byla provedena důkladná analýza všech vybraných textů, rozdělená na formální a obsahovou část a doplněná slov-

ním hodnocením s ukázkami z textů. Pro účely výzkumu byl vytvořen strukturovaný formulář, na jehož základě byly vypracovány rozbor textů. Ačkoli je jakákoliv práce s textem a jeho hodnocení záležitostí do jisté míry subjektivní a podléhá osobní interpretaci, snažil se výzkumný tým při analýze textů o dosažení co možná nejvyššího stupně objektivnosti. Z tohoto důvodu byly četba a způsob hodnocení textů inspirovány recenzním řízením vědeckých periodik. Průvodcovský text každé trasy tak byl čten a posuzován nejméně dvěma hodnotiteli nezávisle na sobě.¹ Při jejich vzájemné neshodě pak bylo přistoupeno k vypracování dalšího rozboru třetím recenzentem. Výsledná data byla následně sumarizována a sloučena do finálního hodnocení.

■ Poznámky

1 Hodnotiteli byli členové a členky výzkumného týmu NAKI II, celkově se jich na zpracování analýz podílelo deset. Na formulování výzkumných otázek i na samotném výzkumu se kromě autorů studie výrazně podílela prof. Kateřina Charvátová z Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy.

Obr. 1. Některé ze sylabů analyzovaných v rámci výzkumu. Foto: Jakub Jareš, 2020.

Obr. 2. Účastníci workshopu „Sylaby aneb jak měnit neměnné“, který se odehrál v říjnu 2019 na zámku v Libochovicích. Foto: Petr Hudec, 2019.

K hodnocením nebylo nadále přístupováno jednotlivě, ale jimi poskytnutá data sloužila k vytvoření souborného celku, který má vypovídací hodnotu o celém korpusu pramenů a vzhledem ke svému rozsahu poskytuje bližší představu o podobě a charakteru sylabů užívaných v současné době průvodci památek NPÚ.

Formální analýza

Národní památkový ústav neurčuje formou vnitřní směrnice ani jiného předpisu, co má být účelem a obsahem sylabu, jak má být takový text členěn a strukturován ani jak má probíhat jeho tvorba. Z nedávno publikovaných dokumentů se problematice průvodcovských textů věnuje pouze metodika průvodcovské činnosti vydaná Národním památkovým ústavem v roce 2014.² V ní jsou však obsažena jen povšechná doporučení ohledně obsahu a struktury textů (zejména popis dvoustupňového, tzv. scénářového typu sylabu a doporučení jeho užívání nebo důraz na dodržení „určitého rozsahu informací“, který je však specifikován pouze doporučenou minutáží prohlídky 45–60 min).³ V rámci formální analýzy textů bylo proto sledováno několik kvantifikovatelných parametrů, které ve svém souhrnu poskytují bližší představu o způsobu vzniku průvodcovských textů, jejich charakteru a reálné podobě. Zjišťováno bylo, zda je v textech uveden rok jejich vzniku (příp. revize), autor a doporučená délka trasy. Dále byl sledován rozsah textu, jeho členění (podle místností, tematické, chronologické), struktura (jednostup-

ňová, dvoustupňová či jiná) a zda a v jaké podobě text obsahuje úvod a závěr. Bez povšimnutí nezůstala ani jazyková podoba textů, tj. zhodnocení textů po stránce gramatické a stylistické, ačkoliv tato část analýzy hraje v celkovém výzkumu spíše marginální roli.

Zachytit přesné datum vzniku konkrétního textu je poměrně obtížné. Explicitně jej uvádí pouze zhruba třetina textů z vymezeného korpusu (30 z 87). V dalších 29 případech lze zjistit alespoň rok vzniku elektronického dokumentu, případně jeho aktualizace, ve vlastnostech souboru.⁴ Celkem 23 textů neuvádí datum svého vzniku či revize vůbec. Pouze v 5 případech obsahoval text přesné datum svého vzniku a byly v něm zároveň uvedeny i časové údaje o jeho aktualizaci. Drtivá většina všech zkoumaných textů (které tento údaj uvádějí) vznikla nebo byla aktualizována ve 21. století, z toho ve většině případů (52 textů z 62) v jeho druhé dekádě. Jedná se tedy o texty poměrně nové nebo o materiál, se kterým se patrně průběžně pracuje.

Zarážející je situace v případě autorství textů. Svého autora (resp. autory) totiž text uvádí pouze ve 32 případech; ve zbylých 55 není tento údaj dohledatelný. Je celkem s podivem, že v době, kdy je celospolečenským územ v podstatě u jakéhokoliv psaného dokumentu uvádět datum vzniku a autorství (obzvláště jednalo se o text s širším dosahem nebo se vzdělávacím potenciálem), mívá průvodcovské texty památek NPÚ často opačným směrem k anonymitě a obtížné dohledatelnosti zmíněných údajů.⁵ Tento jev vybízí přinejmenším k zamyšlení nad vnímáním možné funkce a charakteru průvodcovských textů jako společně sdíleného „majetku“ či součásti daného objektu, který má z důvodu častých proměn a revizí tras „tekutou“ a proměnlivou podobu. Je tedy v těchto případech jakýmsi otevřeným, živým materiálem spja-

tým více s daným objektem než s osobami svých tvůrců? Dlužno podotknout, že průvodcovské texty vzniklé v 70. a 80. letech 20. století, které ve většině případů předcházely textům užívaným v současnosti, datum svého vzniku i autory důsledně uvádějí.⁶

Rozsah zkoumaných sylabů je velmi různorodý. Kvůli lepší přehlednosti byl sledován rozsah textu v normostranách pro každou jednotlivou trasu – v tomto měřítku se pohybuje ve velkém rozptýlu od 2,3 po 327 normostran, aritmetickým průměrem je hodnota 30,4 normostran. Případů, kdy má daný text tento průměrný rozsah (± 5 NS), je však poměrně málo (19).

Samotné sledování kategorie rozsahu textu je však samoúčelné, pokud není spojeno s jeho další charakteristikou, zejména s předpokládanou délkou trasy. Tu však valná většina textů neuvádí (zmíněna je pouze ve 13 případech z 87; z toho pouze jedenkrát obsahoval text podrobný časový rozvrh, který určoval, kolik minut by měl výklad průvodce v konkrétní místnosti přibližně trvat). Stanovit ideální rozsah sylabu není jednoduché a (s ohledem na

■ Poznámky

2 Naděžda Kubů et al., *Metodika průvodcovské činnosti na hradech, zámcích a dalších zpřístupněných památkách*, Praha 2014, s. 48–60.

3 Ibidem, s. 48–49.

4 V případě uvedení data v názvu dokumentu nelze rozlišit, zda se jedná o datum vzniku textu, nebo jeho aktualizace (pokud to není explicitně uvedeno).

5 A to i přesto, že „... [průvodcovské texty] musí mít svého autora...“, viz Naděžda Kubů et al. (pozn. 2), s. 43, přepis závěru sekce zabývající se problematikou průvodcovských služeb na konferenci „Quo Vadis – Hrady a zámky“, konané v Jindřichově Hradci v roce 2009.

6 Viz průvodcovské texty uložené v Knihovně generálního ředitelství NPÚ (fond OK – Speciální dokumenty).

rozličnost objektů a jejich potřeb) snad ani žádoucí. Celkový rozsah textu by měl být vnímán spíše jako orientační záležitost. Při tvorbě sylabu by měl brát autor v potaz celkovou zamýšlenou délku prohlídky, přibližnou délku výkladu v jednotlivých místnostech a čas na přesuny a podle nich obsah koncipovat. Text bývá obvykle rozšířen o tzv. druhý stupeň (případně doplňkové kapitoly), který obsahuje podrobnější informace pro průvodce a vysvětlení pojmů. Z dobrého záměru sloužícího k podpoře vědomostí průvodce by se však neměla stát zatěžující záležitost, kdy přílišná délka sylabu (zpusobená zejména přebujelým rozsahem druhého stupně) vyvolává v průvodci spíše frustraci a rezignaci, a text jakožto pomůcka se tak stává ve své podstatě nefunkčním.

Členění zkoumaných textů se v drtivě většině drží zavedeného modelu podle místností (resp. částí objektu) – tj. texty jsou členěny na podkapitoly tvořené názvy jednotlivých místností s příslušným výkladem. Jen v ojedinělých případech se v rámci korpusu objevilo jiné členění textu – ve 3 případech se jednalo o tematické členění, ve 4 případech byla výsledována kombinace tematického členění a členění podle místností prohlídky.

Pojmem „struktura sylabu“ se rozumí rozvrstvení textu do jednoho, dvou či více stupňů. První stupeň textu je určen k reprodukci průvodcem během prohlídky, druhý stupeň slouží jako prostor pro rozšiřující informace, dobový kontext a vysvětlení méně známých pojmů a třetí stupeň, který byl v několika případech vysledován, obsahuje obvykle další pokyny pro průvodce (spíše praktického rázu). Druhý či další stupeň textu bývá většinou graficky odlišen od stupně prvního; to však nemusí nutně spočívat ve vertikálním rozčlenění textu do dvou sloupců, ačkoliv je tato varianta nejčastější. Přestože texty vydané Krajskými středisky památkové péče a ochrany přírody v 70. a 80. letech 20. století byly všechny koncipovány jako dvoustupňové a i v současnosti přetrvává v rámci NPÚ doporučení k tvorbě a užívání dvoustupňových textů,⁷ zdaleka ne všechny texty vykazují tuto strukturu. Většina sylabů, 61 z 87 zkoumaných, je dvoustupňová, 6 sylabů vykazuje ještě rozpracovanější, třístupňovou strukturu, zatímco jako jednostupňový text bylo vyhodnoceno 20 sylabů. Otázkou je, co tento mírný odklon od tvorby dvoustupňových sylabů způsobuje – nedostatek času či lidských zdrojů, záměrné zjednodušení přístupu, absence dohledu nad tvorbou textů...?

Ačkoliv valná většina textů obsahuje úvod (71 případů z 87) a závěr (63 případů z 87), nejedná se o samozřejmou záležitost. Tyto části textů také vykazují velmi rozdílný způsob zpracování. V některých případech se jedná

pouze o jednu či dvě věty sloužící k přivítání návštěvníků (resp. rozloučení) nebo jako prostor k vydání „průvozních“ pokynů týkajících se pohybu po prohlídkovém okruhu; v jiných textech slouží zejména úvod jako důležitá část textu, která seznamuje čtenáře se stavebně-historickým vývojem objektu, případně nastiňuje samotný průběh prohlídky a její cíle. Takto promyšleně koncipovaný úvod, který reflektuje záměr celé prohlídky, je však jen ojedinělou záležitostí.

Z hlediska celkové úpravy a gramatické a stylistické úrovně dosahují zkoumané texty různé kvality. Ačkoliv většina textů (53 z 87) obsahuje jen drobné chyby či překlepy, bylo v rámci korpusu zastoupeno i poměrně mnoho textů s častějším výskytem gramatických či stylistických chyb, což zbytečně snižuje celkovou úroveň textů a svědčí o jisté neprofesionalitě v rámci procesu jejich tvorby.

Obsahová analýza

Principy hodnocení

Druhou a stěžejní částí práce výzkumného týmu byla obsahová analýza sylabů. Na rozdíl od formální analýzy, která je založena na kvantifikovatelných kritériích, zde výzkumníci vykročili na pole, v němž je subjektivní hodnocení nevyhnutelné. Analýza se zaměřila na čtyři hlavní oblasti: sledovala, jaké informace text přináší, jaká je jeho dramatická výstavba, jak interaguje s adresátem a do jaké míry koresponduje s charakterem památky. Hodnotitelé a hodnotitelky jednak odpovídali ve strukturovaném formuláři na jednotnou sadu otázek, jednak měli napsat stručnou anotaci textu bez hodnotících soudů i delší slovní hodnocení spolu s výběrem reprezentativních pasáží textu, které by jejich názor dokládaly. Formulace otázek přitom připouštěla různou míru subjektivního pochopení. To se zároveň proměňovalo spolu s tím, čím více textů hodnotitelé přečetli. Zatímco na začátku mohli hodnotitelé vnímat hodnocené texty kritičtěji, později, při znalosti celého korpusu se jejich hodnocení do jisté míry posouvalo. Zároveň se proměňovalo i to, jak rozuměli jednotlivým klíčovým pojmům, a tedy i výzkumným otázkám. Z toho důvodu výzkumný tým o významu otázek opakovaně diskutoval, aby stále znovu kalibroval kritéria hodnocení. Pro čtenáře, který tímto kolem diskusí neprošel, proto na tomto místě nabízíme definici a zdůvodnění výzkumných otázek.

Jejich první skupina se týkala informací obsažených v sylabu.

1. Jaká témata text řeší?
2. Má text hlavní téma? Jaké?

3. Kdo jsou aktéři textu? Kdo jsou klíčové osobnosti?
4. Věnuje se text dějinám poddaných, žen, menšin?
5. Obsahuje text historky, legendy a průvodcovská klíče? Jaké?

Cílem prvních dvou otázek bylo zjistit, zda text předkládá informace strukturované v podobě témat, anebo zda je spíše výčtem dílčích faktů, které nejsou vzájemně propojeny. Hodnotitelé přitom měli analyzovat, zda text nabízí spíše několik témat (například stavebněhistorický vývoj objektu, osudy vlastnického rodu a popis významných uměleckých děl), anebo zda je sylabus celistvým textem, který rozvíjí jedno hlavní téma a přináší jedno silné sdělení, ilustrované dílčími tématy. Tento náš výzkumný zájem byl daný skutečností, že dle dostupných výzkumů je posluchačsky atraktivnější právě taková prezentace kulturního dědictví, která strukturuje informace do vyšších celků a nabízí posluchačům smysluplné sdělení, nejčastěji podané v podobě příběhu. Naší přímou inspirací v tomto přístupu je obor interpretace místního dědictví založený v USA již v 50. letech 20. století Freemanem Tildenem a rozvíjený do dnešních dnů dalšími autory jak v USA, tak v Evropě.⁸

Třetí otázka zaměřená na aktéry sylabu mířila podobným směrem, protože přítomnost aktérů v textu indikuje jeho narativnost. Aktérem přitom nemusí být jen člověk, ale například také předměty, zvířata či rostliny, nicméně lidské osobnosti jsou samozřejmě nejčastějším případem hybatelů děje.

Čtvrtá otázka se snažila sledovat, nakolik se sylaby, vytvářené z naprosté většiny pro objekty bývalých šlechtických sídel, věnují nejen dějinám elit a rozboru architektonicko-umělecké podoby objektů, což bylo předpokládáné nejčastější téma, ale také jiným sociálním skupinám s objektem spojeným. Hodnotitelé proto měli uvést, zda a v jaké podobě se v textu objevují poddaní, národnostní menšiny a jak texty pracují s genderovými aspekty.

■ Poznámky

⁷ Naděžda Kubů et al. (pozn. 2), s. 48.

⁸ Tildenovo dnes již klasické dílo *Interpreting Our Heritage* vyšlo poprvé v roce 1957. Tilden v něm nabídl šest principů, na nichž by měla stát dobrá prohlídka. Do českého prostředí se myšlenky této školy dostávají především díky Sdružení pro interpretaci místního dědictví, které mimo jiné vydalo čítanku s českými výtahy hlavních oborových textů: Michal Medek (ed.), *Čítanka interpretace*, Brno 2016, s. 9–23, dostupné on-line: <https://ucarecdn.com/35f85286-889b-4144-85ac-81e164b29948/>, vyhledáno 25. 9. 2020.

3

4

Pátá otázka reagovala na předpoklad, že v textech se budou objevovat různé legendy, historky a průvodcovská kliše, jež jsou častým průvodním jevem prohlídek. Hodnotitelé proto měli jejich přítomnost v textu zaznamenat a tím ozřejmit, zda jsou již obsahem sylabů, anebo vznikají spíše ústním tradováním mezi průvodci.

Druhý okruh otázek se zaměřoval na dramatickou výstavbu textu, jeho styl a jeho schopnost poutat a vtahovat čtenáře.

6. Má text gradaci, nebo se drží v jedné rovině?
7. Je text spíše interpretativní, anebo popisný?
8. Obrací se na návštěvníka? Jak?
9. Bavilo vás text číst? Je vtahující?

Vzhledem k tomu, že sylabus je text určený k živé reprodukci, která v sobě zahrnuje prvky dramatického vystoupení, sledoval výzkumný tým, zda texty s dramatickou stavbou pracují. Základní otázkou přitom bylo, zda je text komponován tak, aby gradoval, tedy byl celkově vnitřně provázaný a směřoval ke srozumitelnému vyvrcholení. Hodnotitelé měli zároveň posoudit, zda se autoři textu pokusili předkládané informace interpretovat, anebo zda byl text spíše faktografický, tedy čistě popisný bez snahy nalézat mezi jednotlivými informacemi vzájemné vztahy a zobecňovat je.

Právě slovo „interpretace“, které je ústředním pojmem oboru „interpretace místního dědictví“, je v českém prostředí v kontextu průvodcovství zatím málo zdomácnělé, a proto bylo i v rámci výzkumného týmu předmětem řady diskusí. Jeho prozatímní definice by mohla znít tak, že interpretace je umění vysvětlit význam a jedinečnost místa s cílem podpořit myšlenku jeho ochrany. Hlavní metodou je přitom schopnost vztahovat sdělované k životním

zkušenostem posluchačů, odhalovat hlubší smysl skutečnosti a provokovat posluchače k samostatnému myšlení, nikoli jim pouze poskytovat informace.⁹ V obecnějším smyslu je možné interpretaci definovat také jako snahu o odhalení skutečného záměru, myšlenky či významu daného objektu.¹⁰

Osmá otázka formuláře sledovala, nakolik text obsahuje pasáže předpokládající aktivní interakci mezi průvodcem a publikem. Může se jednat o přímé otázky směřované k posluchačům, o výzvy k zapojení jejich představivosti, výzvy k pohybovým aktivitám atd. Výzkumný tým si přitom byl vědom, že interakce vzniká zejména díky přístupu konkrétního průvodce a nelze ji předepsat v textu sylabu. Otázka tak měla především zjišťovat, zda sylabus indikuje interakci jako vítanou složku prohlídky a vede tak průvodce k jejímu využívání.

Devátá otázka vybízela hodnotitele ke zcela subjektivnímu zhodnocení, zda je text sylabu zaujal a zda se cítili do jeho čtení vtažení. Nejednalo se přitom pochopitelně o zábavnost textu ve smyslu vtipnosti (byť i to je kritérium hodné pozornosti), ale o jeho celkovou schopnost upoutat a udržet čtenářskou/posluchačskou pozornost.

Poslední, desátá otázka formuláře byla do jisté míry ústřední, protože shrnovala všechny dosavadní: 10. Vystihuje text podstatu a jedinečnost objektu?

Jejím cílem bylo zhodnotit, zda se textu daří vybírat z nepřeberného množství informací o památce právě to nejpodstatnější, co je o ní možné sdělit; tedy zda je v sylabu vystižena podstata a jedinečnost daného místa. Jde přitom o subjektivní a stále proměnlivou kategorii, protože „podstata“ místa je tvořena jak jeho vnitřní povahou, tak tím, jaké významy mu lidé připisují – a ty se mohou v čase měnit.¹¹

Obr. 3. V únoru 2020 se kasteláni a stálí průvodci setkali nad sylaby podruhé, tentokrát v Kroměříži. Na snímku diskuse o principech tvorby sylabů. Foto: Petr Hudec, 2020.

Obr. 4. Kastelánská prohlídka ve Vimperku během Letní školy památkové edukace. Foto: Petr Hudec, 2020.

Cesta k vystižení „genia loci“ či „sense of place“, jak se nazývá tento fenomén v angličtině, vede nejen přes důkladnou znalost jeho historie, ale především přes schopnost odhalit a zvýraznit její neuralgické body a zároveň je nasvítit z dnešní perspektivy tak, aby promlouvaly k současným lidem.

Výsledky obsahové analýzy

Otázky

1. Jaká témata text řeší?

Odpovědi na první výzkumnou otázku bylo možné jen těžko kvantifikovat, protože 57 sylabů z 87 neobsahuje pouze jedno, ale mnoho různých témat. Hodnotitelé v této souvislosti často upozorňovali na to, že některé sylaby

■ Poznámky

⁹ Blíže viz např. Ladislav Ptáček – Tomáš Růžička (edd.), *Jak pře(d)kládat svět: Základy dobré interpretace*, Brno 2012, s. 7–10. A dále Freeman Tilden, *Interpreting Our Heritage*, Chapel Hill 2007. – James Carter (ed.), *Sense of Place: An Interpretive Planning Handbook*, Inverness 1997 (2. vyd. 2001). – Marion Blockley – Alison Hems (edd.), *Heritage Interpretation*, London 2006.

¹⁰ Srov. Ruth Lorand, *The Logic of Interpretation*, in: Peter Machamer – Gereon Wolters (edd.), *Interpretation: Ways of Thinking about the Sciences and the Arts*, Pittsburgh 2014, s. 16–30.

¹¹ Susan Mayhew, heslo: *sense of place*, in: *A Dictionary of Geography*, Oxford 2009.

představují doslova „faktografickou tříšť“. Uvádíme zde proto přehled těch témat, která se objevují v sylabech nejčastěji. Z nich stojí téměř rovnoměrně na prvních místech 1) Inventář, mobiliář, umělecká díla a jejich popis, 2) Stavební dějiny a architektonický popis objektu, 3) Osudy majitelů a uživatelů, tj. především šlechtických rodů a jejich hostů. Často se objevuje také představení umělců zastoupených v objektech svými díly, funkční popis objektu (tj. k čemu a jak sloužily jednotlivé místnosti) a životní styl šlechty (stravování, lov, cestování).

2. Má text hlavní téma? Jaké?

Podle hodnotitelů se na jedno ústřední téma soustředí 30 sylabů, tedy přibližně třetina ze všech zkoumaných. Jako příklady ucelených prohlídek s jasným tématem i sdělením hodnotitelé zmiňovali například sylabus I. okruhu v Bečově nad Teplou věnovaný příběhu relikviáře svatého Maura, sylabus v Hořovicích (I. okruh) zkoumající životní osudy rodiny Fridricha Wilhelma z Hanau či sylaby ve Vimperku (všechny okruhy), z nichž zejména text I. okruhu před návštěvníky staví otevřenou otázku, jaká podoba památkové obnovy zámku a hradu by byla nejvhodnější. Za zmínku stojí korelace přítomnosti hlavního tématu s hodnocením, že sylabus bavilo hodnotitele číst (22 ze 30), která potvrzuje náš předpoklad o atraktivitě jasné tematicky definovaných prohlídek.

3. Kdo jsou aktéři textu? Kdo jsou klíčoví osobnosti?

Přítomnost aktérů v textu je indikátorem jeho narativnosti. Výsledky analýzy přítom ukázaly, že jen málo sylabů vybírá několik osobností, které by byly představeny více do hloubky. V naprosté většině případů se jednotlivé osobnosti objevují v epizodních rolích. Ve 35 sylabech vystupují kolektivní aktéři v podobě šlechtických rodů (33) a církevních řádů (2). V hodnocení 19 sylabů hodnotitelé uvedli, že nejsou přítomní vůbec žádní aktéři. Ve 34 případech se pak v textech objevuje jedna, či spíše více individuálních osobností. Rozsáhlejší a dramaticky vystavěné příběhy spojené s konkrétními postavami jsou tak spíše výjimečné. Jako příklad může sloužit sylabus I. okruhu v Bečově nad Teplou, který přivádí na scénu prohlídky obchodníka Dannyho Douglase, československého kriminalistu Františka Maryšku a kunsthistoričku Dagmar Hejdovou a v inspiraci žánrem detektivky (postavené nicméně na faktech) rozehrává příběh o dramatickém hledání ztraceného relikviáře.

4. Věnuje se text dějinám poddaných, žen, menšin?

Na tuto otázku lze odpovědět stručně: velmi okrajově. V 16 sylabech vystupují v různých podobách a v různé míře podrobnosti poddaní a zámecké služebnictvo. V případě 7 sylabů hodnotitelé uvedli, že výraznější pozornost je věnována článkům šlechtických rodů. Problematika národnostní identity není tematizována v podrobnější podobě v žádném ze sylabů.

5. Obsahuje text historky, legendy a průvodcovská klišé? Jaké?

Průvodcovské historky a průvodcovská klišé nejsou oproti výchozímu předpokladu v sylabech příliš zastoupeny. Nejčastěji užívané klišé je spojeno s příkládáním do kamen zvenčí místnosti (aby panstvo nebylo rušeno), které se objevilo v 5 případech. V dalších 16 případech se pak jednalo o historky týkající se intimního života šlechticů, pověsti o marnivém komorné, legendy o bílé paní či o osudovém pohledu do zrcadla. Jejich výskyt byl ale spíš sporadický a v textech neměly podstatné místo. Je proto pravděpodobné, že poměrně častý výskyt těchto klišé v prohlídkách je způsoben ústním předáváním mezi jednotlivými generacemi průvodců.

6. Má text gradaci, nebo se drží v jedné rovině?

Schopnost hodnocených textů vystavět dramatickou linku, která bude gradovat, je velmi nízká. Pouze v 7 případech z 87 hodnotitelé uvedli, že text má gradaci. Kromě již zmiňovaných sylabů Bečova nad Teplou (I), Hořovic (I) a Vimperku (I a II) je možné jako příklad uvést sylabus zámku Nebílovy, který graduje k závěrečné prohlídce skvostně vyzdobeného tanečního sálu.

7. Je text spíše interpretativní, anebo popisný?

Nízkou bilanci kladných odpovědí vykazují hodnocení také v případě otázky, zda má text interpretační potenciál, anebo je popisný. Poměr mezi těmito přístupy je 15 : 72 v neprospěch interpretace. V tomto případě se vyskytovala ještě vyšší shoda s hodnocením, zda byl text zajímavý a přitažlivý pro čtení (ve 12 z těchto 15 případů hodnotitelé uvedli, že je text bavilo číst).

8. Obrací se na návštěvníka? Jak?

Pouze v 6 případech se text podle hodnotitelů snaží aktivizovat návštěvníky. Pozdravení a provozní pokyny se samozřejmě vyskytují ve většině sylabů. Ovšem aktivní zapojení návštěvníků do prohlídky je výjimečné. Jako příklad může sloužit sylabus kláštera Sázava, který se snaží zapojit návštěvníka mimo jiné tím, že se průvodce cíleně odmičuje, vyzývá návštěvníka k vlastnímu pozornému zkoumání

prostoru a nechává jej takto individuálně prožít prostor, případně kontempletovat.

9. Bavilo vás text číst? Je vtahující?

V tomto zcela subjektivním (a spíše doplňkovém) kritériu je výsledné hodnocení následující: v případě 39 sylabů se alespoň dva hodnotitelé shodli, že je sylabus bavilo číst. V 48 případech tomu bylo naopak.

10. Vystihuje text podstatu a jedinečnost objektu?

V odpovědi na otázku, zda sylabus vystihuje jedinečnost daného objektu, se hodnotitelé shodli, že 37 sylabů se to daří a 50 nikoli. Také v tomto případě se ukázala vysoká korelace mezi schopností textu vystihnout jedinečnost objektu a schopností zaujmout čtenáře (32 ze 37).

Z této kvantifikovatelné části obsahové analýzy je zřejmé, že sylaby vykazují vysokou míru společných znaků. U přibližně dvou třetin z nich lze konstatovat chybějící gradaci, absenci hlavního tématu, vysokou popisnost a neschopnost vystihnout jedinečnost objektu. Tyto závěry rozvíjejí i jednotlivá slovní hodnocení sylabů, jež jsme pro potřeby studie zobecnili a rozdělili na „slabé“ a „silné“ stránky.

Slabé stránky

Jako hlavní příčina faktu, že až dvě třetiny sylabů vykazují řadu problémů, se jeví chybějící koncepční úvaha, co je a k čemu má vlastně prohlídka (či interpretace) památkového objektu sloužit. Tato úvaha zřejmě chybí již na mnohem vyšších úrovních než v konkrétním autorském výkonu při psaní sylabu. Je spíše projevem nejasných edukačních cílů veřejné prezentace památek jako takové.¹² Z toho důvodu je násled-

■ Poznámky

¹² V koncepci rozvoje NPÚ na roky 2016–2021 se pouze velmi obecně zmiňuje, že odpovídající způsob interpretace a prezentace památek a jejich historie „uchovává vědomí historické kontinuity, je zdrojem národní identity i hrdosti, podporuje kulturní sebevědomí, nadehled a toleranci“ (s. 10). Příznačné je, že průvodcovská činnost je v koncepci zahrnuta do kapitoly Správa památkových objektů (3.3), a nikoli do kapitoly Vzdělávání (3.6.). Pod vzděláváním totiž koncepce rozumí pouze workshopy, semináře, přednášky, školní akce a další formy programů (s. 85), nikoli samotné prohlídky, byť ty tvoří nejzjevnější formu vzdělávání v NPÚ. Viz *Koncepce působení Národního památkového ústavu na léta 2016–2021. Analýza, cíle, implementace*. Praha 2016, on-line dostupné z: <https://www.npu.cz/portal/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-institute/povinne-zverejnovane-informace/koncepce-npu/NPU-koncepce-2016-2021.pdf>, vyhledáno 12. 10. 2020.

dující kritika především popisem toho, jak se neukotvená vize projevuje na konkrétní úrovni sylabů.

V mnoha textech bohužel chybí důkladnější úvaha, proč by měly sdělované informace zaznít, a především čím mají být relevantní pro návštěvníky. Zdá se, že v oblasti tuzemské památkové prezentace (až na výjimky) ještě neproběhla změna označovaná v muzejních a galerijních studiích jako „edukační obrat“,¹³ anebo v obecnější rovině jako obrat od předmětů k člověku.¹⁴ V centru pozornosti sylabů tak místo návštěvníků jakožto adresátů sdělení stojí popis stavební substance památky, mobiliáře a dalších předmětů, které se nacházejí v interiéru, stejně jako snaha předat vyčerpávající, encyklopedický přehled poznání o objektu.

Texty přitom často pokládají jednu informaci vedle druhé, vrší fakta jen podle jednotlivých zastavení prohlídky a vytvářejí tak faktografickou tříšť, která jen zdánlivě tvoří celek. Nezbytým důsledkem je chybějící gradace textů, protože výčet předmětů či faktů je z povahy věci nedramatický slohový postup.

Velká část sylabů se primárně soustředí na popis a ukazování předmětů. Mnohé z nich tak připomínají katalog či inventář, když toliko kladou názvy a popisy předmětů vedle sebe. Tento postup se týká rovněž historiografických faktů. Hodnotitelé textů přitom často zmiňovali, že výsledkem je popisnost sylabů, někdy mluvili přímo o „úporné“ popisnosti.

Příkladem zmíněných slabin textů mohou být přehnaně podrobné rodopisné informace, u nichž není zřejmá relevance pro návštěvníky, a navíc jsou podobně jako následující úryvek jen stěží „uvnitřnímatelné“: „*Karlova manželka Charlotta Sturfederová byla zároveň jeho vlastní sestřenicí, Karlův předčasně zemřelý bratr Friedrich byl zasnouben s Charlottinou sestrou Louisou. Obě dívky totiž po smrti rodičů vychovala jejich teta...*“¹⁵ Jinou slabinou je prostý výčet předmětů viditelných v místnosti, který jen málo rozvíjí to, co návštěvníci sami vidí: „*Tato místnost je zařízená jako malá jídelna pro hosty. Sedací nábytek je rokokový a skříň a komody jsou intarzované. Nejstarší je skříň se zlacenou římsou.*“ Příkladem vršení informací bez vzájemného vztahu pak může být úryvek, který nejdříve upřesňuje mylnou identifikaci portrétovaného muže, aby vzápětí sdělil počet jeho manželství: „*Za Jana Losinského byl chybně vydáván obraz tohoto holohlavého muže. Jde však o portrét Jana Jetřicha z napaředelské větve Žerotínů. Jan Losinský byl čtyřikrát ženatý.*“

Jinou slabinou textů určených k reprodukci návštěvníkům je používání jednak příliš složi-

tých odborných pojmů (karyatidy, polychromie, ciborium, pulpit atd.), jednak českému publiku jen stěží známých historických událostí a osobností: „... a proto odjel do Španělska, kde se zúčastnil karlistické války jako pobočník dona Sebastiana, syna infanta Carlose.“ Tato nevstřícnost vůči čtenářům a posluchačům může mít také stylistickou podobu, když je sylabus pojat především jako psaný odborný text. Ten se ovšem jen málo hodí k živé ústní reprodukci, jako například tato ukázka: „*Napravo pod kružbou jsou části původních gotických portálů a ostění, zejména portálu z kaple Panny Marie s plastickou reliéfní výzdobou a kamenickou značkou, dosud patrnou na kameni.*“

Některé velmi podrobné a svým významem dílčí informace se nacházejí v druhém, doplňujícím stupni sylabu. Ani zde však není zřejmé, proč by se průvodce měl dozvídat například to, že „*Nejstarší značkou na pražské kamenině bylo od r. 1793 na glazuře červeně malované ‚P‘, které však brzy bylo vystřídáno různě velkým označením vtačeným nebo vyrytým ‚PRAGER‘, ‚PRAG‘, ‚P‘, v letech 1793–1837. Značení ‚PRAGER‘ a ‚PRAG‘ se užívalo i v letech 1837–1841.*“ Z našeho pohledu je zcela legitimní, pokud průvodce natolik odborné informace nezná a hypotetické zájemce odkáže na literaturu, případně odborné pracoviště.

Výhradní orientace průvodcovských textů na předměty a fakta se v některých sylabech manifestuje i tím, že návštěvník je primárně vnímán jako potenciální hrozba, která může předměty poničit či zcizit. Průvodci jsou tak situováni do role ostrážitých dozorců, jak dokládá následující úryvek: „*Průvodce přejde jako první do sálu, kde se postaví tak, aby viděl nejen do knihovny, ale také do jídelny a zároveň zamezil návštěvníkům pronikat dál do velkého sálu. Za posledním návštěvníkem projde rovněž do velké jídelny, kde se postaví tak, aby viděl hned od vstupních dveří do celé jídelny a zejména na stůl s vystaveným mobiliářem vlevo.*“ Ochrana mobiliáře je samozřejmě důležitá, ovšem z našeho pohledu je vhodné bezpečnostní instrukce minimálně vyvážit tak, aby byl návštěvník představen i jako vítaný host, nejen jako nebezpečí.

Za nutné považujeme zmínit to, že většina zde konstatovaných problémů není nová. Výhrady v tomto směru lze najít již od 60. let 20. století. Památkáři jako Jakub Oldřich Blažek či Jarmila Netková, kteří se podíleli na podobě prohlídkové praxe a zároveň ji kritizovali, upozorňovali opakovaně na stejné problémy, jaké zmiňujeme my dnes.¹⁶

Silné stránky

V případě pozitivně hodnocených sylabů oceňovali hodnotitelé jejich jasnou a srozumitelnou strukturu, která jde ruku v ruce s tím, nakolik je sylabus schopný formulovat ústřední téma a přetavit ho do poutavého sdělení. Jako další charakteristiku dobrých sylabů zmiňovali hodnotitelé jednoduchost a výstižnost textu, jeho schopnost „dávkovat“ informace postupně a nezahlcovat čtenáře nadbytečnými fakty.

Již vícekrát byla v tomto textu zmíněna gradace, která pomáhá udržovat čtenářský/posluchačský zájem od začátku do konce a může vyvrcholit do „wow efektu“ či „aha efektu“, jak okamžik vyvrcholení prohlídky nazval jeden z hodnotitelů.

Mezi oceňovanými charakteristikami sylabů byla také schopnost zahrnout do výkladu širší historický kontext, případně vykládat na příkladu konkrétního objektu univerzální témata. Jako vhodný přístup hodnotitelé doporučovali také přiznat konstruovanost zámecké prohlídky, minimálně tím, že se přizná svozový charakter mobiliáře, či tím, že návštěvník je seznámen se zvolenou instalační praxí a jejími možnými variantami.

Dobrá prohlídka je podle hodnotitelů založena také na důvěře a svobodě poskytnuté autorem sylabu průvodcům, aby s textem pracovali tvůrčím způsobem. V jednom ze sylabů jsou průvodci výslovně upozorňováni, nechť berou „*sylabus jako otevřený text, který je záhodno obohacovat o vaše postřehy, připomínky a odpovědi na eventuální návštěvnícké dotazy.*“

■ Poznámky

13 Souhrnně k pojmu „edukační obrat“ viz Eszter Lázár, Educational turn, in: *Curatorial Dictionary*, <http://transit.org/curatorialdictionary/index.php/dictionary/educational-turn/>, vyhledáno 9. 10. 2020.

14 Více k této proměně na úrovni památkové prezentace viz Jeremy C. Wells – Barry L. Stiefel (edd.), *Human-Centered Built Environment Heritage Preservation. Theory and Evidence-Based Practice*, New York – London 2019.

15 Citáty z průvodcovských textů uvádíme bez odkazu na zdroje, aby nevznikal dojem, že některé sylaby jsou veřejně pranýřovány. Nejde zde totiž o nedostatky jednotlivých textů, jako spíše o systémový problém, který na vybraných ukázkách pouze ilustrujeme.

16 Viz například Jarmila Netková, Zamyšlení nad průvodcovskou službou ve zpřístupněných památkách, *Zprávy památkové péče*, 1985, č. 45, s. 80–83. – Jarmila Netková – Jana Svatoňová, Návštěvní řady a zpřístupňování hradů a zámků, Část I, *Památky a příroda* 1984, č. 8, s. 449–460. – Jarmila Netková – Jana Svatoňová, Návštěvní řady a zpřístupňování hradů a zámků, Část II, *Památky a příroda* 1984, č. 9, s. 523–528.

5

Obr. 5. Výtvarný motiv pro sérii workshopů pořádaných v rámci projektu NAKI. Foto: Petr Hudec, 2020.

V připravované metodice se budeme průvodcovským textům věnovat podrobně, ale již nyní můžeme na základě této analýzy nabídnout první doporučení pro jejich zkvalitnění. Všechny tyto zásady lze přitom naplnit i bez změny prohlídkové trasy, jen změnou přemýšlení o ní:

1. *Vystihněte jedinečnost objektu.* Některé památky disponují jedinečnou historií, jsou spojeny s mimořádně významnou osobností, anebo je v nich uložen skvělý inventář. Jinde je třeba jedinečnost více hledat a na ní vystavět hlavní linii prohlídky.

2. *Nevažte výklad na předměty.* Je vhodné odpoutat prohlídku od vystavených věcí a dopřát sobě i návštěvníkům větší volnost a prostor pro imaginaci.

3. *Vyberte stěžejní téma a soustřeďte se na něj.* Není nic úpornějšího než poslouchat faktografickou tříšť podružných detailů. Lidé chtějí poslouchat celistvé příběhy.

Závěr

V závěru této studie je nutné zmínit, že syllabus je jenom pomůcka pro průvodce a rozhodující v kontaktu s návštěvníkem je skutečná podoba prohlídky. Vynikající průvodce může i nedostatečný syllabus povznést, případně zcela opustit jeho půdorys a nabídnout návštěvníkům skvělou prohlídku. Pro začínající a nezkušené průvodce, případně pro ty, kdo se raději pohybují ve vymezeném půdorysu, ovšem představuje syllabus hlavní návod, jak se chovat a co říkat. Proto na kvalitě syllabů záleží.

Syllaby ovšem zatím nebyly v prostředí Národního památkového ústavu brány jako opravdu závažné dokumenty. Téměř dvě třetiny textů nejsou vůbec podepsány a podobný počet syllabů (byť zde nemusí jít o shodu) vykazuje různé druhy problémů, jako je chybějící gradace, absence hlavního tématu, vysoká popisnost a neschopnost vystihnout jedinečnost objektu. Velká část syllabů je postavena na velmi jednoduchém schématu, které spočívá v zastávkách v jednotlivých místnostech objektu a ukazování věcí, které jsou v nich vystaveny.

Tato podoba prohlídky se dle našeho názoru již natolik otiskla do institucionální paměti NPÚ, ale také do veřejného povědomí, že žije jakýmsi samopohybem dál. Nepomáhá ani to, že ukazování věcí monotónním průvodcem se stalo terčem karikatur v literatuře i ve filmu. Naopak, popkulturní obrazy nudy na zámecké prohlídce jako kdyby tuto praxi legitimizovaly a napomáhaly jejímu dalšímu trvání. Je dokonce možné, že návštěvníci tento stereotyp očekávají a vítají.

Zmiňujeme tento aspekt, který překračuje výsledky naší analýzy, právě proto, že postupná proměna syllabů zdola, která podle všeho probíhá, bude úspěšná jen tehdy, pokud bude provázena i odpovídající změnou na jiných úrovních: ve státní vzdělávací politice, ve vzdělávací misi Národního památkového ústavu, v porozumění kastelánů a průvodců, stejně jako v očekávání návštěvníků. Na všech těchto úrovních se utváří konsensus, že prohlídka nemusí být jenom ukazování předmětů a jednosměrné zahrnování návštěvníků historickou faktografií, ale že může jít o otevřený vztah s návštěvníkem, kterému na příkladu jedinečné památky pomáháme pochopit složitější problémy, které se ho mohou osobně týkat. Že

prohlídka nemusí být pro všechny zúčastněné nuda, ale radost.

Tento článek vznikl v rámci výzkumného projektu „Prezentace a interpretace historického prostředí jako nedílná součást kulturní výchovy a vzdělávání v čase nových médií a tzv. tekuté modernity“ (DG18P020VV049), financovaného MK ČR z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II).

Mgr. JAKUB JAREŠ, Ph.D.
Katedra dějin a didaktiky dějepisu, PedF UK
jakubjares@gmail.com

Mgr. VERONIKA VEČEŘOVÁ
Centrum mediévistických studií, FLÚ AV ČR
veronika.modlitbova@seznam.cz